

TÜRK REKABET HUKUKUNDA İSPAT STANDARDI^(*)

STANDARD OF PROOF IN TURKISH COMPETITION LAW

Prof. Dr. Murat BALCI^(**)
Muhammed Emirhan HAVAN^(***)

Öz

Bir uyuşmazlığın tarafları iddialarına hukuki bir etki tanımak için bunları ispatlamak zorunda oldukları için ispat kuralları gerek kamu hukuku gerek de özel hukuk alanlarında önemli bir rol oynamaktadır. İspat kuralları temel olarak ispat standardı ve ispat yükü olmak üzere iki birbirini tamamlayan araçtan oluşmaktadır. İspat standardı, belirli bir iddianın başarılı biçimde ortaya konulmuş sayılması için karşılanması gereken ispat eşiğine işaret eder. İspat standardı rekabet hukuku uyuşmazlıklarında da masumiyet karinesi ve rekabet hukukunun etkin biçimde uygulanması üzerinden iki taraflı ilişkisi yüzünden önemli bir rol oynar. Bu çalışma altında Türk rekabet hukukundaki ispat standardı uygulamaları Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) nezdindeki benzer davalar ile karşılaştırmalı biçimde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Rekabet Hukuku, İspat Standardı, Masumiyet Karinesi, Adil Yargılanma Hakkı.

Abstract

Since the parties of a dispute shall prove their allegations in order to render them legally effective, rules on proving regime plays a critical role both in public law and private law proceedings. Proving rules are principally composed of two complementary instruments: standard of proof and burden of proof. Standard of proof relates to the threshold to be met to for a particular allegation to be deemed to have been successfully established. Standard of proof plays a crucial role in competition law disputes as well because of its double-sided engagement with the presumption of innocence and an effective enforcement of competition law. Under this submission, we will discuss the implications of standard of proof in Turkish competition law by comparing analogous examples from the European Court of Justice (ECJ).

Keywords

Competition Law, Standard of Proof, Presumption of Innocence, Right to a Fair Trial.

^(*) (Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 25.05.2024 / Kabul Tarihi: 25.09.2024).

^(**) Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul - Türkiye, (E-posta: balci53@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8506-7911).

^(***) Fribourg Üniversitesi doktora adayı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti bursiyeri, (E-posta: emirhanhavan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6210-3337).

Atıf/Citation: Balci, Murat & Havan, Muhammed Emirhan (2024), "Türk Rekabet Hukukunda İspat Standardı", TFM, C: 10, S: 2, s. 187-201.

I. GİRİŞ

İspat kuralları kişilerin doğrudan adil yargılanma haklarını ilgilendirdiği için bunların kanun koyucu tarafından nasıl düzenlendiği ve özellikle mahkemelerce nasıl uygulandığının tespiti oldukça önemlidir. Diğer bir taraftan ispat kuralları en temel bireysel haklar arasında sayılan masumiyet karinesi ile doğrudan ilişki içindedir. Rekabet hukuku açısından baktığımızda da durumun daha farklı olmadığını söylemek mümkündür. Rekabet soruşturmaları neticesinde rekabet otoriteleri tarafından verilebilecek cezaların ağırlığı göz önüne alındığında kişilerin savunma haklarının korunmasının ne kadar önemli olduğu daha iyi fark edilecektir¹.

İspat kuralları dendiğinde iki kurumun bir-birinden net biçimde ayrılması tartışmanın doğru anlaşılabilmesi için önemlidir. Bunlar ispat yükü (*burden of proof*) ve ispat standardıdır (*standard of proof*). İspat yükü uyumsuzluk konusu bir hususun kim tarafından ispatlanması gerektiğini düzenlemektedir². Eğer ispat yükü altında olan kişi ilgili hususu ispatlayamazsa artık diğer taraftan bu hususun aksini ispatlaması beklenmeyecektir. İspat standardı ise ispat yükü altında olan tarafın ilgili hususu ne derecede ispatlaması gerektiğini düzenler. Başka bir deyişle karar vermeye yetkili mercii hangi ispat derecesinden sonra bir vakanın varlığı veya yokluğu konusunda kani olmuş sayılacağı ispat standardı ışığında çözüme kavuşturulur³.

Gerek ispat yükü gerek de ispat standardı farklı hukuk alanlarında farklı düzenlenebilir. Ancak genel hatları ile ispat yükünün iddia sahibine ait olduğunu tespitinde bulunulabilir⁴. Özellikle masumiyet karinesinin sıkı biçimde uygulandığı ceza hukuku yargılamaları bakımından iddia makamı sanığın suçluluğunu ortaya koymadığı sürece sanığın masum sayılacağı kabul edilmiştir. Masumiyet karinesinin rekabet hukuku bakımından yansımaları ise aşağıda ele alınacaktır. Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden ispat standardı, ispat yükü altında olan tarafın getirdiği delillerin gerek niteliğine gerek de niceliğine bağlı olabilir⁵. İspat standardı bakımından ise en temelde iki farklı ispat standardı derecesi olduğu tespitinde bulunulabilir⁶. Bunlardan ilki daha çok ceza yargılamaları bakımından karşımıza çıkan makul şüphenin ötesinde ispattır. Buna göre iddia edilen husus bütün makul şüpheler giderildikten sonra ispatlanmış sayılacaktır⁷. İddia makamı sanığın isnat edilen suçu işlediğini neredeyse kesin biçimde ortaya koymadan bir cezaya hükmedilememektedir. Bu şekilde sanığın masumiyet karinesinden etkin biçimde yararlanması temin edilmiş olur. Ceza hukukundaki yaptırımların ağırlığı dikkate alındığında bu hususun birey hakları ve hukuk devleti ilkesi için de önemli bir yer işgal ettiği daha iyi görülür. Diğer ispat standardı ise daha çok özel hukuk yargılamalarında karşımıza çıkan ihtimaller dengesi standardıdır. Buna göre ise ileri sürülen bir hususun doğru olma olasılığı yanlış olma olasılığından daha yüksek derecede ispatlanmışsa bu yeterli kabul edilecektir⁸. Yukarıdaki örnek ile bağdaştırırsak bir hususun doğru olma olasılığı en azından %50,1 olacak kadar ispatlanmışsa bu yeterli kabul edilecektir. Özel hukuk uyumsuzluklarında ceza hukukunda karşımıza çıkan özellikle hürriyeti sınırlandırıcı yaptırımlar görülmez. Keza özel hukukun amacı ceza hukukundan farklı olarak hukuka aykırı bir fiili cezalandırmaktan ziyade bir zararı genellikle bir tazminat yolu ile gi-

¹ Rekabet hukukunda ispat kavramının kullanımı hakkında eleştirel bir görüş için bkz. Gönenç Gürkaynak ve diğerleri, 'Türk Rekabet Hukukunda Uyumlu Eylemlerin İspatı Odaklı İspat Tartışmaları' [2011] Rekabet Dergisi 75, 83-84; Ali Cem Budak, 'AT Konsey ve Komisyonunun Yeni Rekabet Tüzükleri ve Rekabet Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler Işığında Delillerin Toplanması ve İspat', *Perşembe Konferansları* (Rekabet Kurumu 2004) 150 <<https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/persembe-konferanslari-yayinlari/perskonfyn10.pdf>>.

² İspat yükü hakkında bir tanım için bkz. Gürkaynak ve diğerleri (n1) 70-81.

³ Benzer yönde bkz. Burcu Can, 'Rekabet Hukukunda Kartellere İlişkin İspat Standardı' (Uzmanlık Tezi, Rekabet Kurumu 2012) 5 <<https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/uzmanlik-tezleri/136-pdf>>. İspat standardı Türk mahkemeleri tarafından da doğrudan kullanılan bir kavramdır. Örneğin Ankara 6. İdare Mahkemesi bir kararında ispat standardını şu şekilde tanımlamıştır: "İspat standardı genel olarak, bir yetkili mercii veya yargı organlarının belirli bir davada bir görüşe varmadan önce karşılamak zorunda olduğu asgari sabitlik düzeyini ifade etmektedir." bkz. Ankara 6. İdare Mahkemesi, 18.12.2019, 2019/2625 K.

⁴ Aynı sonuca Türk Medeni Kanunu m.6 üzerinden de varmak mümkündür, bkz. Gürkaynak ve diğerleri (n1) 80.

⁵ Can (n3) 10.

⁶ Buna karşın doktrinde bir görüş bu konuda üçlü bir sınıflandırmaya giderek "açık hata standardı" adına bir ispat standardına daha yer vermiştir, bkz. Can (n3) 12.

⁷ Bu ispat standardı hakkında açıklamalar için bkz. Can (n3) 13.

⁸ Can (n3) 12.

dermektir. Bu yüzden özel hukuk uyuşmazlıkları bakımından ceza hukukunda aranan seviyede bir ispat standardı aranmasına gerek olmaz.

Rekabet hukuku yargılamaları çok yüksek para cezaları öngörebilmesi nedeniyle⁹ hem cezalandırıcı hem de caydırıcı bir işleve sahiptir¹⁰. Ancak hürriyeti kısıtlayıcı cezalara hükmedilememesi ve davaların idari yargı yerlerinde görülmesi bakımından doğrudan ceza hukukunun konusunun teşkil etmediğinin de kabul edilmesi gerekir. Buna karşın yukarıda bahsettiğimize hususa paralel olarak kararların tazminattan ziyade caydırıcılık ve ceza işlevine sahip olması rekabet hukuku uyuşmazlıklarının özel hukukun bir parçası olarak sayılmasına da engel olmaktadır. Bu bakımdan rekabet hukuku uyuşmazlıkları için uygulanacak ispat standardının sadece ait olduğu yargı kolu üzerinden tespit edilmesi mümkün gözükmemektedir.

Rekabet hukukunda ispat standardının tartışılmasının arkasında yatan bir diğer neden ise ülkelerin rekabet politikaları ile yakından ilgilidir. Bu yüzden ülkeler rekabet hukuku politikalarında Tip-1 ve Tip-2 hataları arasında bir denge kurmaya özen göstermektedirler. Tip-2 hatası rekabet hukukuna aykırı eylemlerde bulunduğu için aslında ceza alması gerekirken kişinin ceza almamasını ifade eder. Tip-1 hatası ise bir eylemin aslında rekabete aykırı olmamasına rağmen cezalandırılmasıdır¹¹. Başka bir ifadeyle Tip-1 hatala-

rının artması piyasanın gerekli olduğundan çok daha fazla kısıtlanmasına, Tip-2 hatalarının artması ise etkin bir rekabet denetiminin yapılamamasına neden olur. Eğer Tip-1 hatalarla mücadelede aşırıya kaçılırsa bu Tip-2 hatalarının artmasına, Tip-2 hataları ile mücadele ölçsüz davranılması ise Tip-1 hatalarının artması ile sonuçlanır. Bu yüzden rekabete aykırı eylemlerle mücadelede bu ikisi arasında doğru bir orana göre politikaların belirlenmesi oldukça önemlidir. İspat standardı tartışmaları ise bu doğru oranın bulunarak Tip-1 ve Tip-2 hatalarının olabilecek en elverişli biçimde azaltılmasına yardımcı olacaktır. Çünkü rekabet otoritelerinin altında buldukları ispat standardı ne kadar düşük tutulursa piyasa katılımcılarının cezalandırılması o kadar kolay olur. Bu durum piyasa katılımcılarının faaliyetlerini kısıtlamalarına neden olabilir¹². Doktrinde ABD’de Tip-2 hatalarının, AB’de ise Tip-1 hatalarının daha çok hoş görüldüğü tespitinde bulunmaktadır¹³.

Bu bakımdan ABD hukukunda ispat standardının daha da yüksek bir eşige konulduğu, böylece aslında rekabete aykırı olmayan davranışların cezalandırılmasından daha hassas biçimde kaçınıldığı¹⁴ çıkarımında bulunulabilir. Örneğin Toys R Us kararında Birleşik Devletler Temyiz Mahkemesi (yatay anlaşmalar için) dolaylı deliller kullanıldığında teşebbüsün bağımsız biçimde hareket etmiş olabileceği ihtimalini ortadan kaldıracak delillerin de mevcut olması gerektiğine karar vermiştir¹⁵. Keza başka bir

⁹ 2023 yılına dair Rekabet Kurumu istatistikleri uyarınca yıl boyunca Kurum vermiş olduğu 145 ihlal kararı için toplam 2.664.688.744,85 TL cezaya hükmetmiştir, bkz. ‘Kurul Kararlarının Kapsamı, Nitelik ve Sonuçlarına Göre Dağılımı-1 (Ocak-Aralık 2023)’ (Rekabet Kurumu 2023) Karar İstatistikleri <<https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/2023-yili-karar-istatistikleri-20240125134258896.pdf>>.

¹⁰ Rekabet hukuku ihlalleri için verilen cezalarda ihlallerden elde edilen karın değil, ilgili teşebbüslerin cirolarının dikkate alınmasının bu cezaların cezalandırıcı işleve sahip olduğunu gösterdiğini savunan görüş hakkında bkz. Armanç Canbeyli ve Sertaç Serter, ‘Rekabet Hukukunda İspat Standardı: Temel Prensipler ve Güncel Uygulama Eğilimleri’ in Kerem Can Şanlı ve Dilan Alma (eds), *Uygulamalı Rekabet Hukuku Seminerleri 2020* (1. basım, On İki Levha Yayıncılık 2021) 493.

¹¹ Jan Broulík, ‘Predictability: A Mistreated Virtue of Competition Law’ [2023] *Journal of Antitrust Enforcement* 1, 4; Canbeyli ve Serter (n10) 526. Tip-1 hatalarının teşebbüsler için doğurabileceği olumsuz sonuçlar hakkında bkz. Canbeyli ve Serter (n10) 498. Tip 1 ve Tip 2 kavramlarının öğretilerde tam tersi olarak kullanıldığı örnekler olsa da (bkz. Marco Bronckers ve Anne Vallery, ‘No Longer Presumed Guilty? The Impact of Fundamental Righ-

ts on Certain Dogmas of EU Competition Law’ (2011) 34 *World Competition* 535, 549; Can (n3) 25) biz daha yoğun biçimde kullanılan yukarıdaki kullanımı tercih etmekteyiz.

¹² İspat standardının konumlandırıldığı yerin piyasaya doğrudan etkilerinin ekonomik bir analizle incelenmesi için bkz. Murat C Mungan ve Joshua Wright, ‘Optimal Standards of Proof in Antitrust’ (2022) 71 *International Review of Law and Economics* 106083.

¹³ Bronckers ve Vallery (n11) 550. Tip-1 hatalarının toplumsal maliyetinin, Tip-2 hatalarının maliyetine göre daha ağır olduğu, bu hususun rekabet hukukundaki ispat standardı tartışmalarında dikkate alınması gerektiği hakkında bkz. Canbeyli ve Serter (n10) 490, 526.

¹⁴ Örneğin bir davada aslında uyumlu eylem teşkil etmeyen faaliyetlerin cezalandırılmasının önüne geçilmesi için ek faktörlerin ortaya konmasının gerektiğine hükmedilmiştir, bkz. *In Re: Flat Glass Antitrust Litigation* (MDL No 1200) [2004] United States Court of Appeals, Third Circuit No. 03-2920.

¹⁵ *Toys Us Inc V Federal Trade Commission* [2000] United States Court of Appeals, Seventh Circuit No. 98-4107. Benzer yönde bkz. *Matsushita Electrical Industrial Co, Ltd v Zenith Radio Corp* [1986] US Supreme Court No. 83-2004.

kararında mahkeme rekabete aykırı anlaşma için “sadece bir zarar nedenselliği ihtimalinin” ötesine geçen bir iddianın varlığını aramıştır¹⁶. Benzer biçimde paralellik teşkil eden bir eylemin tek başına rekabet ihlaline neden olmayacağı, anlaşmanın varlığının da kesin olarak ortaya konmasının gerektiği ABD rekabet hukukunda kabul edilmektedir¹⁷.

İspat standardının nerede konumlandırıldığı Tip-1 ve Tip-2 hataları ile doğrudan ilgilidir. İspat standardının çok aşağıda tutulması Tip-1 hatalarını artırarak özellikle masumiyet karinesinin ihlaline neden olacak sorunların çıkmasına neden olabilir. İspat standardının çok yukarıda tutulması ise rekabete aykırı davranışlara karşın otoritelerin etkin bir mücadele yürütememesine neden olabilir. Zira rekabet hukukunda ispat sorununun diğer hukuk dallarından farklı özelliklere sahiptir. Rekabete aykırı faaliyetlerde bulunanlar çoğu zaman delillere rekabet otoritelerinden çok daha kolay erişim sağlayabilirler. *Proof proximity* adı verilen bu durum yüzünden rekabet otoritelerinin ispat yükünün soruşturulanlara nazaran daha hafif olması gerektiği savunulmaktadır¹⁸. Delillere yakın olmakla birlikte ele alınabilecek diğer bir husus da rekabete aykırı faaliyetlerde bulunan teşebbüslerin bu delilleri ortadan kaldırmak konusunda da çoğu zaman bir çaba içerisine girebileceğidir¹⁹. Bunun yanında kimi yazarlara göre rekabet hukukunda delillerin dağınık ve oldukça parçalı olması yüzünden, bunlar arasında bağlantıların kurulabilmesi, ancak rekabet otoritelerinin ve yargı mercilerinin karineler gibi araçlarla ispat yükümlülüklerinin hafifletilmesi ile mümkün olabilir²⁰. Ayrıca rekabet hukukunda ekono-

mik delillere diğer hukuk alanlarına nazaran çok daha sık biçimde başvurulmaktadır. Bu ekonomik deliller arasındaki bağlantıların kurulabilmesi, ekonomik delillerin karmaşıklığının giderilmesi ve hatta bazen birbiri ile çelişen ekonomik deliller arasında doğru olanın tercih edilebilmesi için rekabet otoritelerinin ispat yükünü hafifletecek karinelere başvurabileceği savunulmaktadır²¹. Buna karşın ispat standardının çok fazla düşürülerek ispat yükünün kolaylıkla rekabet otoritelerinden teşebbüslere geçmesinin özellikle uyumlu eylemler bakımından oligopol piyasalarda hukuki belirsizliğe neden olabileceği de değerlendirilmektedir²². Keza rekabet otoritelerinin geniş araştırma ve soruşturma yetkileri ile donatılmış olmasının rekabet uyuşmazlıklarına uygulanacak olan ispat standardının özel hukuk uyuşmazlıklarına uygulanan ispat standardından daha ağır olmasını gerektirdiği de savunulmuştur. Zira özel hukuk uyuşmazlıklarının taraflarının bu otoriteler gibi bir kapsamlı araştırma ve soruşturma yetkileri bulunmamaktadır²³.

Görüldüğü gibi ispat standardı tartışması kendi içinde bir tarafında bireylerin masumiyet karinesinden yararlanma hakkı, diğer ucunda rekabetçi piyasanın korunması olmak üzere önemli bir menfaat dengesini barındırmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde bu menfaat dengesinin Türkiye ve AB rekabet hukuk doktrininde nasıl kurulduğunu inceleyeceğiz.

II. TÜRK REKABET HUKUKUNDA İSPAT STANDARDI

Türk Medeni Kanunu (TMK) m.6 uyarınca rekabet ihlali iddiasında bulunan Kurum’un bu ihlali ortaya koymak bakımından ispat yükü altında bu-

¹⁶ *Bell Atlantic Corp v Twombly* [2007] Supreme Court of The United States No. 05-1126. Kararın bir incelemesi için bkz. Herbert Hovenkamp, ‘The Pleading Problem in Antitrust Cases and Beyond’ [2010] Iowa Law Review Bulletin <https://scholarship.law.upenn.edu/faculty_scholarship/1811>.

¹⁷ *Theatre Enterprises v Paramount Distributing* [1954] US Supreme Court No. 19.

¹⁸ Cristina Volpin, ‘The Ball is in Your Court: Evidential Burden of Proof and the Proof-Proximity Principle in EU Competition Law’ (2014) 51 Common Market Law Review 1159, 1173-1176.

¹⁹ Volpin (n18) 1160. Bu gerekçe Rekabet Kurulu Kararlarında da kendisine zaman zaman yer bulabilmektedir, bkz. Rekabet Kurulu Kararı, 23.06.2022, 22-28/464-187 K., Karşı Görüş Yazısı.

²⁰ Bu yönde bir Avrupa Birliği Adalet Divanı kararı için bkz. *Aalborg Portland A/S (C-204/00 P)*, *Irish Cement Ltd (C-205/00 P)*, *Ciments français SA (C-211/00 P)*, *Italcementi - Fabbriche Riunite Cemento SpA (C-213/00 P)*, *Buzzi Unicem SpA (C-217/00 P)* and *Cementir -*

Cementerie del Tirreno SpA (C-219/00 P) v Commission of the European Communities [2004] ECJ Joined cases C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P C-213/00 P C-217/00 P C-219/00 P [54]. Karteller bakımından benzer bir açıklama için bkz. Canbeyli ve Serter (n10) 490.

²¹ Kelvin Hiu Fai Kwok, ‘The Standard of Proof in Civil Competition Law Proceedings’ (2016) 132 Law Quarterly Review 541, 544-545; Joshua Yeung ve Alex Ch Yeung, ‘The Neglected Nexus between Competition Law and Human Rights: Standard of Proof for Pecuniary Penalties’ (2021) 41 Legal Studies 336, 336. ABAD mahkemelerinin ispat standardı bakımından farklı kararlarda farklı eşikler kullanmasının nedeninin bu zorluklar olduğunu söyleyen görüş için bkz. Gürkaynak ve diğerleri (n1) 86-88.

²² Gürkaynak ve diğerleri (n1) 112.

²³ Gürkaynak ve diğerleri (n1) 115.

lunduğu tespiti yapılmaktadır²⁴. Ancak TMK m.6 ispat standardı hakkında bir hüküm getirmemektedir. Esasında ispat standardı Kıta Avrupası hukuk sistemlerinden ziyade Anglosakson hukuk sistemlerinde geliştirilmiş bir kavramdır²⁵. Hukukumuzda ise serbest delil sistemi kabul edilmiştir. Buna göre hakim her uyumsuzluk özelinde getirilen delillerin iddia edilen hususları ispatlamaya yeterli olup olmadığını serbestçe takdir eder. Ceza muhakemesi hukukunda da geçerli olan delillerin hakimce serbestçe değerlendirilmesi ilkesi uyarınca hakim iddiaların yeterli biçimde delillendirilip delillendirilmediğini denetlerken (hukuka aykırı olmadığı sürece) her türlü delili kullanmakta özgürdür²⁶. Delillerin değerlendirilmesi neticesinde hakim, vicdani kanaatine göre karar verecektir, ki bu da ceza muhakemesi hukukunda vicdani delil sisteminin geçerli olduğuna işaret eder²⁷. Ancak bunun hakime mutlak bir özgürlük vermediğini, hakimın takdir yetkisinin sınırlarını en temelde savunma hakkı ve masumiyet karinesinin çizdiğini vurgulamak gerekir²⁸. Diğer bir taraftan, her ne kadar kanun koyucu tarafından ispat standardı doğrudan düzenlenmiş olmasa da, yargı yerlerinin adil yargılanma hakkı kapsamında karar vermek zorunda oldukları için ispat standardı değerlendirmesini yapmak zorunda kalabileceklerini de kabul etmek gerekir. Örneğin ceza hukukuna hakim olan şüpheden sanık yararlanır ilkesin ceza hukuku yargılamaları bakımından hakime yüksek bir ispat standardını uygulama görevi vermektedir.

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (RKHK)²⁹ rekabet hukuku uyumsuzluklarında

Rekabet Kurumu'nun (Kurum) karşılaması gereken ispat standardı hususunda açık bir düzenlemeye sahip değildir³⁰. Sadece RKHK m.4(3)'te Kurum'un rekabeti sınırlayıcı bir anlaşmanın varlığını doğrudan ispatlayamadığı durumlarda piyasanın özellikleri üzerinden bir uyumlu eylem olduğunu karine olarak kabul etmesi uyumlu eylemler özelinde ispat yükünü yer değiştirebilecek kolaylaştırıcı bir yol olarak dikkat çekmektedir. Ancak bu durumda da hangi ispat standardının bu karinenin kullanılmasına izin vereceği hususu açık değildir³¹. Doktrinde bu karinenin ancak ekonomik veriler üzerinden piyasada uyumlu eylem olduğundan başka bir sonuç çıkarılmayacak olması durumunda işletilebileceği savunulmuştur³². Bu görüş karinenin ancak makul şüphenin ötesinde ispatı sağladığında kullanılabileceğini savunmaktadır³³. Aksi bir görüş ise bu maddenin doğrudan ispat yükünün yer değiştirmesi sonucunu doğuran bir etkisinin olduğunu savunmaktadır³⁴. Buna karşın benzer bir karineye ABD rekabet hukukunda bilinçli olarak yer verilmediği tespitinde de bulunmaktadır³⁵.

Kurum'un vermiş olduğu cezalara karşı yargı yolu RKHK m.55 uyarınca idari yargı mercilerinde açıktır³⁶. Dolayısıyla Kurumun vermiş olduğu cezalara karşı açılacak davalarda İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK)³⁷ uygulama alanı bulacaktır. RKHK'da olduğu gibi İYUK'ta da ispat standardına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Buna karşın rekabet hukuku soruşturmalarında yargılama hukuku güvencelerinin gerek Türk Rekabet Kurulu (Kurul) gerek de Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihatı bakımından uygulanması gerektiği tespitinde bulunmaktadır³⁸.

Bunun yanında Türkiye'nin tarafı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 6(2) mad-

²⁴ Gürkaynak ve diğerleri (n1) 90.

²⁵ Can (n3) 11.

²⁶ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 2023/399 K., 12.7.2023 T.; Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 2023/106 K., 22.2.2023 T.

²⁷ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 2023/399 K., 12.7.2023 T.; Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 2023/106 K., 22.2.2023 T.

²⁸ Can (n3) 10; Laura Parret, 'Sense and Nonsense of Rules on Proof in Cartel Cases' [2008] TILEC Discussion Paper No. 2008-004 5 <<https://papers.ssrn.com/abstract=1088959>> s.e.t. 12 May 2024. Keza hakim delilleri serbestçe değerlendirirken akla, mantığa ve tecrübe kurallarına uygun bir karar vermekle yükümlüdür bkz. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 2023/399 K., 12.7.2023 T.; Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 2023/106 K., 22.2.2023 T.

²⁹ Kanunun metni için bkz. <<https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/geneldosya/2-1-rekabetin-korunmasi-hakkinda-kanun-pdf>> s.e.t. 13 Mayıs 2024.

³⁰ Can (n3) 62; Gürkaynak ve diğerleri (n1) 78.

³¹ Can (n3) 69.

³² Can (n3) 70.

³³ Budak (n1) 152-153.

³⁴ Gürkaynak ve diğerleri (n1) 92. İspat yükünün yer değiştirmesi ifadesinin teknik olarak yanlış bir kullanım teşkil ettiği yönünde bkz. Budak (n1) 152.

³⁵ Gürkaynak ve diğerleri (n1) 94.

³⁶ Canbeyli ve Serter (n10) 499-500.

³⁷ Kanunun metni için bkz. <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2577.pdf>> s.e.t. 13 Mayıs 2024.

³⁸ Budak (n1) 140. Benzer yönde bkz. Canbeyli ve Serter (n10) 494.

desi masumiyet karinesini düzenlenmektedir³⁹. Her ne kadar madde esasen ceza hukuku yargılamalarını ilgilendirse de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Engel kararından beri ceza hukuku kapsamına girmeyen yaptırımlara da masumiyet karinesinin uygulanabileceğine karar vermektedir⁴⁰. Buna göre mahkeme ilk olarak yaptırımın yerel hukuktaki sınıflandırmasına bakmaktadır. Eğer yerel hukuk yaptırımı ceza hukuku kapsamında inceliyorsa başkaca bir inceleme yapmadan masumiyet karinesi korumasını uygulamaktadır. Nitelendirmenin farklı bir şekilde yapılmış olması durumunda mahkeme yaptırımın doğasını inceleme konusu yapmaktadır. Eğer yaptırım bir zararı tazmin etmekten ziyade bir eylemi cezalandırmak için getirilmişse masumiyet karinesini uygulamaktadır. Ayrıca mahkeme verilen cezanın genel olarak ağırlığını da denetlemektedir. Ancak bu şartların hepsinin bir arada bulunmasına gerek olmadığını, şartlardan herhangi biri tek başına yaptırımın cezai olduğunu gösteremese bile şartlar bir arada değerlendirildiğinde yaptırımın cezai bir doğası olduğu sonucuna varılabiliyorsa bunun da yeterli olduğunu vurgulamak gerekir. Verilen idari para cezalarının ağırlığı nedeniyle rekabet hukuku cezalarının bu şartları çoğu zaman taşıyacağı tespitinde bulunulabilir. AİHM de Menarini davasından beri rekabet hukuku uyumsuzluklarına masumiyet karinesinden doğan korumayı uygulamaktadır⁴¹. Bu bakımdan doktrinde baskın olarak savunulan görüşün rekabet hukuku uyumsuzluklarına makul şüphenin ötesinde ispatı gerektiren ispat standardı olduğu tespitinde bulunulabilir⁴². Diğer bir taraftan piyasada etkin rekabetin sağlanmasının Kurum'un öncelikli görevlerinden olduğunu da belirtmek gerekir⁴³. Bu iki hukuki amaç arasında kurulacak doğru denge rekabet hukukunda ispat standardının nerede durması gerektiğini gösterecektir.

³⁹ Sözleşmenin metni için bkz. < https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur > s.e.t. 13 Mayıs 2024.

⁴⁰ *Case of Engel ve diğerleri v the Netherlands* [1976] ECtHR Application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72.

⁴¹ *Case of a Menarini Diagnostics S.r.l v Italy* [2011] ECtHR Application no. 43509/08. Benzer yönde bir açıklama için bkz. Gürkaynak ve diğerleri (n1) 88-89.

⁴² Gürkaynak ve diğerleri (n1) 90; Canbeyli ve Serter (n10) 499. Rekabet cezalarında AİHM uygulaması göz önünde bulundurulurken ispat standardının belirlenmesi gerektiği hakkında bkz. Canbeyli ve Serter (n10) 494.

⁴³ Gürkaynak ve diğerleri (n1) 76.

III. AB REKABET HUKUKUNDA İSPAT STANDARDI

16 Aralık 2002 tarihli 1/2003 sayılı Anlaşmanın 81 ve 82. maddelerinde getirilen rekabete dair kuralların uygulanmasına ilişkin Konsey tüzüğü'nün 2. maddesi rekabet soruşturmaları bakımından Avrupa Birliği Komisyonunun (Komisyon) ispat yükü altında bulunduğunu açıkça düzenlemektedir⁴⁴. Fakat bu hükümde Komisyon'un bir ihlali ispatlamak için hangi ispat standardını karşılaması gerektiği hususu düzenlenmemiştir⁴⁵. Bu yüzden ispat standardı üye ülkelerin yerel hukuklarınca çözüme kavuşturulacaktır⁴⁶.

Ancak yine de özellikle ABAD içtihatları üzerinden AB hukukunda ispat standardının nerede durduğuna ilişkin bazı tespitlerde bulunulabileceği kanaatindeyiz. AB rekabet hukukunda ispat standardını anlamak için yukarıda temas ettiğimiz üzere masumiyet karinesinin AB hukukundaki yerinin anlaşılması yerinde olacaktır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere masumiyet karinesi AİHS'nin 6(2) maddesinde düzenlenmektedir⁴⁷. Ancak masumiyet karinesi AB mevzuatında doğrudan karşılığını Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı m.48'de bulmuştur⁴⁸. ABAD Schind-

⁴⁴ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union 2012 (OJ C). Ayrıca bkz. Cani Fernández, 'Presumptions and Burden of Proof in EU Competition Law: The Intel Judgment' (2019) 10 Journal of European Competition Law & Practice 448, 448; Alexander Kornezov, 'Judicial Review of Commission Decisions and Judicial Protection' in Ekaterina Rousseva (ed), *Eu antitrust procedure* (First edition, Oxford University Press 2020) para 18.79; *International Confederation of Societies of Authors and Composers (CISAC) v European Commission* [2013] GC Case T-442/08 [91]. Ancak buradaki ispat yükü kavramının usul hukukunda kullanılan ispat yükünden teknik olarak farklı bir kavram olduğu doktrinde savunulmaktadır. Bu görüş için bkz. Budak (n1) 151.

⁴⁵ *Opinion of Advocate General Kokott delivered on 19 February 2009 T-Mobile Netherlands BV, KPN Mobile NV, Orange Nederland NV and Vodafone Libertel NV v Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit* (ECJ) [80]; Kyriakos Fountoukakos ve Camille Puech-Baron, 'Towards a Higher Standard of Proof and a More Interventionist Judicial Review in Antitrust Cases Involving Complex (Economic) Assessments Following CK Telecoms?' (2020) 11 Journal of European Competition Law & Practice 460, 461; Fernández (n44) 449.

⁴⁶ Eric Gippini-Fournier, 'The Elusive Standard of Proof in EU Competition Cases' (2010) 33 World Competition 187, 188; Wouter PJ Wils, *Principles of European Antitrust Enforcement* (Hart Publishing 2005) 22.

⁴⁷ Sözleşmenin metni için bkz. < https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur > s.e.t. 13 Mayıs 2024.

⁴⁸ Şartın metni için bkz. < <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> > s.e.t. 13 Nisan 2024.

ler davası ile AİHM'nin Engel kararındaki içtihadını açıkça benimsemiştir⁴⁹. Böylece ABAD önünde görülen rekabet hukukuna ilişkin uyumsuzluklarda masumiyet karinesinin uygulama alanını bulacağı artık bir tartışma konusu olmaktan çıkmıştır.

Buna karşın ceza yargılamalarında masumiyet karinesinin ve duruşmaya katılma hakkının belirli boyutlarını güçlendirmeye yönelik 9 Mart 2016 tarihli ve 2016/343 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi rekabet hukuku uyumsuzluklarını açık biçimde uygulama alanından dışlamıştır⁵⁰. Ancak yine de bu durum, masumiyet karinesinin AB rekabet hukukunda uygulamasını tartışmalı hale getirmemiştir. Günümüzde ABAD önüne gelen uyumsuzluklarda ayrıca bir gerekçelendirme yapma gereği duymadan masumiyet karinesinin rekabet uyumsuzluklarına uygulanabileceğini kabul etmektedir⁵¹. ABAD, 2023 tarihli HSBC Holdings kararında masumiyet karinesinin ihlal edilmiş olmasının verilen kararı hukuka aykırı hale getirebileceğine karar vermiştir⁵². Bunun yanında ABAD'ın çeşitli kararlarında şüpheden teşebbüslerin yararlanacağına ilişkin tespitler bulmak da mümkündür⁵³. ABAD kullanılan

kelimelerin yorumunda dahi masumiyet karinesini kullanabilmektedir⁵⁴. Ancak bu durum bizi masumiyet karinesinin mutlak bir ilke olduğu sonucuna götürmemelidir. Masumiyet karinesinden doğan koruma mutlak bir hak değildir ve bazı durumlarda kısıtlanabilir⁵⁵. Ancak masumiyet karinesinin ihlali teşebbüs hakkında verilen ihlal kararının hukuka aykırı kabul edilmesi için yeterlidir⁵⁶.

Çalışmamızın giriş kısmında vurguladığımız gibi masumiyet karinesi ispat standardı meselesini çözüme kavuşturmak için yeterli değildir. AB rekabet hukuku bakımından da terazinin diğer ucunda etkin bir rekabet hukuku uygulaması olduğunu görmek mümkündür. Hatta bazı yazarlar etkin bir rekabet hukuku uygulamasının AB'nin temel ilkelere birisi olduğu savunmaktadır⁵⁷. Bu bakış açısından yaklaştığımız zaman rekabet hukukundaki ispat standardı sorununun AB'nin iki temel ilkesini karşı karşıya getirdiği tespitinde bulunabiliriz.

ABAD içtihatlarında mahkemenin ispat standardına işaret eden ifadeler yer verdiğini görülmektedir. Örneğin bir kararında CK Telecom davasında Genel Mahkeme Dairesi (*General Court*) “güçlü ihtimale” atıfta bulunmuşsa da⁵⁸ bu kararı bozan ABAD'ın Adalet Mahkemesi Dairesi (*Court of Justice*) “yeterince inandırıcı ve tutarlı deliller” ifadesine gerekçesinde atıfta bulunmuştur⁵⁹. Keza başka bir kararında mahkeme Komisyonun “yeterince kesin ve tutarlı deliller” sunması gerektiğine hükmetmiştir⁶⁰.

⁴⁹ *Schindler Holding Ltd ve diğerleri v European Commission* [2013] ECJ Case C-501/11 P. Bu davadan önce dahi ABAD'ın rekabet hukuku uyumsuzluklarına Engel kriterlerine değinmeden masumiyet karinesinin uygulanmasını kabul ettiği içtihatlar bulmak mümkündür. Örneğin bkz. *Montecatini SpA v Commission of the European Communities* [1999] ECJ Case C-235/92 P [176].

⁵⁰ Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings 2016 para Recitals 11.

⁵¹ *ABB Ltd and ABB AB v European Commission* [2019] ECJ Case C-593/18 P [77]; *The Goldman Sachs Group Inc v European Commission* [2021] ECJ Case C-595/18 P [38]; *HSBC Holdings plc and others v European Commission* [2023] ECJ Case C-883/19 P [229]; *Hüls AG v Commission of the European Communities* [1999] ECJ Case C-199/92 P [150]; *'Eturas' UAB and others v Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba* [2016] ECJ Case C-74/14 [38]. Benzer yönde bkz. Pablo Ibáñez Colomo, 'The Commission Sends Amazon an SO: The Rise of Common Carrier Antitrust' (2020) 161 <<https://chillingcompetition.com/2020/11/10/the-commission-sends-amazon-an-so-the-rise-of-common-carrier-antitrust/>>.

⁵² *HSBC Holdings plc and others v European Commission* (n51) para 64.

⁵³ *BPB plc v Commission of the European Communities* [2008] GC Case T-53/03 [64]; *HSBC Holdings plc and others v European Commission* [2019] GC Case T-105/17 [204, 265]; *Dresdner Bank AG and others v Commission of the European Communities* [2006] GC Joined cases T-44/02 OP, T-54/02 OP, T-56/02 OP T-60/02 OP T-61/02 OP [60]; *International Confederation of Societies of Authors and Composers (CISAC) v European Commission* (n44) para

92; *United Brands Company and United Brands Continentaal BV v Commission of the European Communities* [1978] ECJ Case 27/76 [265]; *Fuji Electric Co Ltd (anciennement Fuji Electric Holdings Co Ltd) v European Commission* [2011] GC Case T-132/07 [89].

⁵⁴ *Nippon Chemi-Con Corporation v European Commission* [2023] ECJ Case C-759/21 P [84].

⁵⁵ Yeung ve Yeung (n21) 339.

⁵⁶ *HSBC Holdings plc and others v European Commission* (n51) para 95.

⁵⁷ Cyril Ritter, 'Presumptions in EU Competition Law' (2018) 6 *Journal of Antitrust Enforcement* 189, 206.

⁵⁸ *CK Telecoms UK Investments v Commission* [2020] GC (First Chamber, Extended Composition) T-399/16 RENV [118].

⁵⁹ *Commission v CK Telecoms UK Investments* [2023] ECJ C-376/20 P [75].

⁶⁰ *Compagnie Royale Asturienne des Mines SA and Rheinzink GmbH v Commission of the European Communities* [1984] ECJ Joined cases 29/83 and 30/83 [20].

Buna karşın ABAD içtihadında Komisyon'un bir rekabet hukuku ihlalini ispatlamak için tatmin etmek zorunda olduğu ispat standardının çeşitli karineler yolu ile düşürüldüğünü tespit etmek de mümkündür. Örneğin, bir bağlı şirketin rekabete aykırı bir fiil işlemesi durumunda bu şirketin hisse- lerinin tamamına sahip olan hakim şirketin de bu fiile iştirak ettiği karine olarak kabul edilmektedir⁶¹. Hatta 2021 tarihli Goldman Sacs v. Commission kararında ABAD karinenin kapsamını biraz daha genişletmiş ve hakim şirketin bağlı şirketin eylemleri üzerinde esaslı bir etkisinin olduğunun varsayılabilmesi için oy haklarının çoğunluğunu elinde bulundurmasını yeterli görmüştür⁶². Keza bir işletmenin bir kartel toplantısına katılması durumunda bu işletmenin eylemlerinin söz konusu toplantıda alınan kararlar uyarınca şekillendiği yine karine olarak kabul edilmektedir. Benzer biçimde, bir teşebbüsün uyumlu eylemlerin konuşulduğu bir toplantıya iştirak etmesi bu uyumlu eylemlere katıldığına karine teşkil etmektedir⁶³. ABAD'ın Adalet Mahkemesi mercii 2023 tarihinde verdiği bir kararda aralarında iki taraflı ve üç taraflı sözleşmeler bulunan teşebbüslerin bulunduğu toplantılara katılan bir teşebbüsün bu sözleşmelerin varlığından haberdar olmamasının mümkün olmadığına karar vermiştir⁶⁴. Ayrıca hacim indirimlerinden farklı olarak münhasırlık indirimlerinin kendiliğinden rekabete aykırı oldukları kabul edilmektedir⁶⁵. Bunların yanında piyasanın mevcut durumuna sadece uyumlu eylemler aracılığı gelebileceği tespiti yapıldığında uyumlu eylemin varlığı karine olarak kabul edilmektedir⁶⁶. Ancak bu karineyi kullanmak için aran- an ispat standardının da yüksek olduğu doktrinde

kabul edilmektedir⁶⁷. ABAD'ın içtihatlarında bu ka- rinenin kullanılabilmesi için uyumlu eylemin olu- şan piyasa koşullarının mevcut olan tek açıklama- sı olması gerektiği vurgulanmıştır⁶⁸. Bu bakımdan ABAD'ın en azından piyasa verilerinden uyumlu eylemi ispatlamak bakımından makul şüphenin ötesinde ispat standardını kullandığı çıkarımında bulunabiliriz.

Bu karinelerinin kullanımının Komisyonun al- tında olduğu ispat külfeti ile doğrudan ilişkili olduğu kanaatindeyiz. Ancak AB doktrininde bu karinele- re yöneltilen eleştirilerin yanında bunların meşru olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır. Tes- pitlerimize göre bu savunmalar üç ana iddia üzeri- ne inşa edilmektedir. İlk olarak bu karinelerin ispat yükünü Komisyon'dan işletmelere geçirmedeği, yani ispat yükünü etkilemediği, sadece ispat standardını düşürdüğü, bu yüzden de masumiyet karinesini ih- lal etmediği savunulmaktadır⁶⁹. Kanaatimizce ispat standardının oldukça düşük bir seviyeye düşürülme- si ile ispat yükünün yer değiştirmesi arasında pratik bir fark bulunmamaktadır. Her ikisinde de teşebbüs- ler masumiyetlerini ispatlamak zorunda kalmakta- dırlar. Bu yüzden karineler ile sadece ispat standar- dının değiştiği, dolayısıyla masumiyet karinesinden doğan korumanın etkilenmediği görüşüne katıl- mıyoruz. Bu durumun, AİHS içtihadındaki hak ve özgürlüklere müdahale rejimine atıfla, teşebbüslerin masumiyet karinesine ilişkin haklarına bir müdahale teşkil ettiği, bu yüzden ancak bu müdahalenin an- cak hukuka uygun olduğunun (örneğin zorunluluk, ölçülülük gibi ilkeler uyarınca) ortaya konması du- rumunda meşru kabul edilebileceğini düşünüyoruz. Bu makalenin konusu Türk rekabet hukukundaki ispat standardı olduğu için hangi koşullarda müda- halenin hukuka uygun kabul edileceği tartışmasını burada yapmayacağız. Kaldı ki 2019 yılına ait bir ka- rarda ABAD'ın Adalet Mahkemesi ispat yükünün bir

⁶¹ Bronckers ve Vallery (n11) 548; Ritter (n57) 190; Lennart Ritter ve W David Braun, *European Competition Law: A Practitioner's Guide* (3rd edn, Kluwer Law Internat 2005) 46-48.

⁶² *The Goldman Sachs Group Inc v European Commission* (n51) pa- ras 35-36.

⁶³ *Montecatini SpA v Commission of the European Communities* (n49) para 181.

⁶⁴ *Nichicon Corporation v European Commission* [2023] ECJ Case C-757/21 P [128-137].

⁶⁵ Fernández (n44) 451. ABAD içtihadına göre ancak istisnai du- rumlarda münhasırlık (yahut sadakat) indirimleri hukuka uygun kabul edilecektir, bkz. *Hoffmann-La Roche & Co AG v Commission of the European Communities* [1979] ECJ Case 85/76 [90].

⁶⁶ Volpin (n18) 1173.

⁶⁷ Ariel Ezrachi, *EU Competition Law: An Analytical Guide to the Le- ading Cases* (Seventh edition, Hart 2021) 88; Jonathan Faull ve diğerleri, 'Article 101' in Jonathan Faull, Ali Nikpay ve Deirdre Taylor (eds), *Faull & Nikpay: the EU law of competition* (3rd ed, Oxford university press 2014) para 3.140.

⁶⁸ *A Ahlström Osakeyhtiö and others v Commission of the Europe- an Communities* [1993] ECJ Joined cases C-89/85, C-104/85, C-114/85 C-116/85 C-117/85 C-125/85 to C-129/85 [71].

⁶⁹ Volpin (n18) 1177.

tarafın getirmiş olduğu delillere bağlı olarak değişebileceğini dahi açıkça dile getirilmiştir⁷⁰.

Bu bağlamda tespit ettiğimiz ikinci savunma ise karinelerinin çoğunlukla eylemin kendisini değil sonuçlarına ilişkin olduğunu ileri sürmektedir⁷¹. Başka bir deyişle bu görüş karinelerin genellikle teşebbüslere yapmadıkları bir eylemi atfetmek yerine işlenmiş olan eylemlerin sonuçlarını varsaymaktan öteye geçmediğini savunuyor gözükmektedir. Kanaatimizce bir fiildeki hareket unsuru ile netice unsurunu birbirinden ayırarak masumiyet karinesinin bunlardan sadece birini koruduğunu iddia etmek masumiyet karinesinden doğan korumanın arkasının dolaşılması anlamına gelmektedir. Hareket veya netice ayrımı yapılmaksızın fiilin herhangi bir noktasında cezalandırmayı ilgilendiren makul bir şüphe varsa masumiyet karinesi korumasının uygulanacağını kabul etmek daha yerinde olacaktır. Bir hareketten doğan neticelerin ispatı ayrıca çok zorsa ve karinelerin kullanımını gerektiriyorsa, yukarıda ilk savunma için verdiğimiz cevaba paralel olarak masumiyet karinesine yapılan müdahalenin hukuka uygun olduğu ayrıca ortaya konmalıdır.

Son olarak karinelere yararlanılsa dahi teşebbüslerin bunları her zaman çürütme imkanına sahip oldukları savunulmaktadır. Başka bir deyişle bu görüş, otomatik olarak uygulanmadığı, yani teşebbüse karineyi çürütme imkanı tanındığı sürece karinelere yararlanmanın hukuka aykırı olmayacağını savunmaktadır⁷². Bu savunmanın özellikle masumiyet karinesinin mutlak bir ilke olmaması gerçeği karşısında yerinde ancak yine de eksik olduğunu düşünüyoruz. Zira kanaatimizce bu durumda dahi Komisyonun karinelere yararlanma imkanı ile teşebbüslerin bunu pratik olarak çürütebilme imkanı arasında bir ölçülülük olması gerekir⁷³. Eğer Komisyon karineler sayesinde çok düşük seviyede olan bir ispat standardından yararlanırken teşebbüsler bu karineleri ve bunlarla bağlantılı olarak yapılan çıkarımları çürütmek için ağır bir ispat standardı altına giriyorlarsa

masumiyet karinesinin ihlal edildiği sonucuna varılmalıdır⁷⁴. ABAD eski kararlarında verilen bir cezanın kaldırılması için masumiyet karinesinin ihlal edilmiş olmasının tek başına yeterli olmadığını söylüyor ve teşebbüsün ayrıca masumiyet karinesinin ihlal edilmiş olmasının Komisyonca varılan sonuca da etki ettiğini de ispatlaması gerektiğine hükmediyordu⁷⁵. Bu içtihadın özellikle son savunmaya getirdiğimiz cevap bakımından oldukça sorunlu olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu durumda Komisyon için getirilen ispat standardına karşın teşebbüslere getirilen hem masumiyet karinesinin ihlalini hem de ihlalin sonuçlarını ispatlama şartının açıkça ölçülülük ilkesine aykırı olduğunu düşünüyoruz. Buna karşın çok daha yakın bir kararında ABAD'ın Adalet Mahkemesi, masumiyet karinesinin ihlalinin sonuca etki ettiğinin ispatlanamamış olması gerekçesiyle Komisyonun kararını iptal etmeyen Genel Mahkeme kararını bozarak bu içtihadından dönmüş gibi gözükmektedir⁷⁶.

Masumiyet karinesine ve ispat standardına ilişkin yayılan içtihatlarla rağmen ABAD'ın kararlarında henüz ispat standardının tam olarak nerede durduğunu çıkarmak mümkün değildir. Bu yüzden doktrinde ABAD'ın uygulaması gereken ispat standardına ilişkin farklı tespitlerde bulunulmuştur. Bazı yazarlar ABAD'ın ispat standardının ihtimaller dengesi ve makul şüphelerin ötesinde ispat arasında bir yerde durması gerektiğini savunmuşlardır⁷⁷. Doktrinde ayrıca bu görüşe ek olarak ispat standardının ihtimaller dengesinden ziyade makul şüphenin ötesinde ispata daha yakın olması gerektiğini savunulmuştur⁷⁸. Ayrıca özel hukuka ilişkin ispat stan-

⁷⁰ *Silec Cable and General Cable Corp v European Commission* [2019] ECJ Case C-599/18 P [57].

⁷¹ Volpin (n18) 1168; Gippini-Fournier (n46) 196-198.

⁷² Volpin (n18) 1182; *Eturas' UAB and others v Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba* (n51) para 40.

⁷³ Benzer yönde bkz. Fernández (n44) 450; Bronckers ve Vallery (n11) 559.

⁷⁴ Ancak doktrinde bir görüş rekabet denetiminin etkin yapılabilmesi için bu gibi durumların da hukuka uygun kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır, bkz. Ritter ve Braun (n61) 210-212. Kanaatimizce bu durumda dahi bir ölçülük denetiminin yapılması, masumiyet karinesine müdahale edilecekse bile bunun ulaşılmak istenen sonuçla ölçülü olduğunun ortaya konması gerekir. Bu yüzden bu görüşü doğrudan kendi görüşümüzün aksine bir görüş olarak değil, ölçülük denetiminin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin bir yorum olarak değerlendiriyoruz.

⁷⁵ *Volkswagen AG v Commission of the European Communities* [2000] GC Case T-62/98 [281]; *Volkswagen AG v Commission of the European Communities* [2003] ECJ Case C-338/00 P [266].

⁷⁶ *HSBC Holdings plc and others v European Commission* (n51) para 93.

⁷⁷ Fountoukakos ve Puech-Baron (n45) 462.

⁷⁸ Gippini-Fournier (n46) 198; Fountoukakos ve Puech-Baron (n45) 464. Benzer yönde bkz. Fernández (n44) 450; Kornezov (n44) para 18.81-18.82.

dardının rekabet hukukuna uygulanması gerektiğini düşünen yazarlar da vardır⁷⁹. Keza Komisyonun ispata yeterince müsait kanıtlar getirdikten sonra bütün delilleri ortaya koymak zorunda olmaması gerektiğini savunulmaktadır⁸⁰.

Son olarak Komisyonun verdiği kararların türünün de tatmin edilmesi gereken ispat standardını değiştirebileceğini de söylemek gerekir. Örneğin, ihlal tespitlerinden farklı olarak birleşme devralma talepleri bakımından Komisyonun ihtimaller dengesi ispat standardını kullandığı tespitinde bulunulmaktadır⁸¹. Bu hususun içtihatlarda da karşılık bulunduğu söylenebilir. Güncel bir kararda ABAD, *ex ante* bir inceleme gerektiren birleşme devralma başvuruları ile *ex post* bir inceleme içeren ihlal tespitlerinin farklı ispat standartlarına tabi olması gerektiğine gerekçesinde yer vermiştir⁸².

IV. TÜRK REKABET HUKUKU İÇTİHADINDA İSPAT STANDARDI İLİŞKİN BULGULAR

Bu başlık altında idare mahkemesi kararları üzerinden Türk rekabet hukukunun hangi ispat standardına daha yakın olduğu sorusuna uygulamadaki örnekler ışığında bir cevap aranacaktır. Doktrinde Kurul'un ceza hukukuna benzer biçimde masumiyet karinesini de dikkate alarak delil serbestliği uyarınca karar verdiği savunulmaktadır⁸³. Kurul Kararlarında da "sağlıklı veri"⁸⁴, "yeterli ve inandırıcı delil"⁸⁵ ve "açık delil" gibi ispat standardına işaret eden ifadeler

re rastlamak mümkündür. Ancak bunlar üzerinden Kurulun tam olarak hangi ispat standardını kullandığını anlamak mümkün gözükmemektedir⁸⁶. Bununla beraber Türk rekabet hukukunda hangi ispat standardını kullandığını tespit etmek için özellikle idare mahkemesi kararlarının incelenmesinde yarar vardır. Zira mahkemelerin aradığı ispat standardı rekabet ihlalinin türüne göre değişebilmektedir.

Danıştay'ın kararlarına bakıldığında "*her türlü şüpheden uzak, açık ve kesin delillerle ispat*" gibi yüksek bir ispatlama eşiği aradığını söylemek mümkündür. Bu ifade Danıştay'ın makul şüphenin ötesinde ispat standardını benimsediğine göstermektedir. Keza Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (DİD-DK) da 2021 yılında verdiği 12 Banka kararındaki gerekçesinde doğrudan makul şüphenin ötesinde ispat standardına atıf yapmıştır⁸⁷.

Bu bağlamda ele alınabilecek kararlardan biri Sahibinden.com'a aşırı fiyatlandırma yaptığı iddiası ile 2018 yılında Rekabet Kurulunca verilen cezanın 2019 yılında Ankara 6. İdare Mahkemesi tarafından kaldırılmasıdır. Kararda mahkeme, Kurulun söz konusu cezaya hükmederken açıkça ispat standardı kavramına atıfta bulunarak "*neredeyse kesin olarak ne olduğunun*" ispatlanması gerektiğine karar vermiştir. Kanaatimizce bu karar üç noktada önemlidir. İlk olarak mahkeme "makul şüphenin ötesinde ispat" yerine "neredeyse kesin olarak ispat" kavramını kullanarak "makul şüphenin ötesinde ispatın" da ötesine geçtiği kabul edilebilecek bir ispat standardına atıfta bulunmuştur. Ancak sadece kavramların lafızları üzerinden yapılan bu yorumun bizi hukuken farklı bir pratik sonuca götürüp götürmeyeceği kesin değildir. Başka bir ifade ile mahkemenin bilerek "makul şüphenin ötesinde ispatın" da ötesine geçmek istediği için mi "neredeyse kesin" ifadesini kullandığı yoksa aynı ispat standardını sadece farklı kelimelerle mi ifade ettiği açık değildir. Çünkü mahkeme gerekçesinde açık bir kıyaslama yoluna gitmemiştir. Karar özelinde önemli olduğunu düşündüğümüz ikinci nokta mahkemenin gerekçesini "aşırı fiyatlandırma" üzerine kurmuş olmasıdır. Başka bir deyişle bu karar üzerinden mahkemenin genel olarak rekabet hukuku ihlalleri için bir ispat standardı

⁷⁹ Kwok (n21) 545.

⁸⁰ Richard Whish ve David Bailey, *Competition Law* (10th ed, Oxford University Press 2021) 308.

⁸¹ Claes Bengtsson, Josep Maria Carpi Badia ve Massimiliano Kadar, 'Mergers' in Jonathan Faull, Ali Nikpay ve Deirdre Taylor (eds), *Faull & Nikpay: the EU law of competition* (Third edition, Oxford University Press 2014) para 5.1184-5.1188.

⁸² *Commission v CK Telecoms UK Investments* (n59) paras 81-83. Bu yönde ayrıca bkz. *Fountoukakos ve Puech-Baron* (n45) 465; *Gip-pini-Fournier* (n46) 195.

⁸³ Gürkaynak ve diğerleri (n1) 77.

⁸⁴ Rekabet Kurulu Kararı, 20.10.2022, 22-48/706-299 K., para 505 (Rekabet Kurulu Kararları Arama); Rekabet Kurulu Kararı, 07.09.2017, 17-28/481-207 K., paras 109-111 (Rekabet Kurulu Kararları Arama).

⁸⁵ Rekabet Kurulu Kararı, 20.1.2009, 09-03/49-18 K., Tuncay SON-GÖR Karşı Oyu (Rekabet Kurulu Kararları Arama); Rekabet Kurulu Kararı, 24.7.2007, 07-60/713-245 K., 66 (Rekabet Kurulu Kararları Arama).

⁸⁶ Ankara 6. İdare Mahkemesi, 18.12.2019, 2019/2625 K.

⁸⁷ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 31.05.2021, 2021/1107 K.

getirdiği veya rekabet hukuku uyumsuzlukları için ispat standardı meselesini çözüme kavuşturduğu çıkarımında bulunmak kanaatimizce doğru olmayacaktır. Üçüncü nokta ise Kurulun verdiği kararın gerekçesinde mukayese imkanının bulunmaması⁸⁸, “aşırı fiyat tespitinde ilk aşamada ulaşılan sonuçların tek başına yeterli olamaması⁸⁹” veya “harcamaları hesaplamaya elverişli olmadığı⁹⁰” gibi ekonomik zorluklara vurgu yapılmış olmasına rağmen mahkemenin bu zorlukların Kurulu somut delillere dayanma yükümlülüğünden kurtarmayacağını söylemesidir. Giriş kısmında doktrinde rekabet hukukunda karinelerin kullanılmasını meşrulaştıran durumlar biri olarak ekonomik analizlerdeki zorlukların sayıldığını söylemiştik. Ankara 6. İdare Mahkemesi en azından aşırı fiyatlandırma bakımından bu durumu tek başına ispat standardının aşağı çekilmesi için yeterli görmüyor gözükmektedir.

Bu noktada değerlendirilebilecek ikinci karar bu sefer anlaşma ve/veya uyumlu eylem içinde oldukları iddiası ile 12 Banka hakkında verilen idari para cezası kararının DİDDK tarafından kaldırılmasıdır. Bu karardaki çalışmamızı ilgilendiren uyumsuzluk 12 Bankanın piyasadaki davranışlarının tek bir anlaşma ile yürütülüp yürütülmediğinin tespitidir. Zira Kurul ve ilk derece mahkemesi bu eylemlerin tek bir anlaşma bünyesinde yapıldığının ortaya konduğu gerekçesi ile ilgili bankalara ihlalin tümü üzerinden ceza vermiştir. Ancak Danıştay 13. Dairesi bütün bankaların eylemlerinin tek bir anlaşma çerçevesinde yapıldığının yeterince ortaya konmadığına hükmetmiştir. DİDDK ise soruşturmaya konu fiillerin tek bir anlaşma veya ortak plan dahilinde icra edildiğinin ancak makul şüphenin ötesinde bir ispat ile ortaya konması gerektiğini söyleyerek ilk derece mahkemesinin ısrar kararını bozmuştur⁹¹.

Danıştay 13. Dairesinin bazı kararlarında da her ne kadar ispat standardı olarak doğrudan makul şüphenin ötesinde ispat ifadesi kullanılsa da bu eşige işaret eden yüksek bir ispat standardı aradığı gözlenmektedir. Örneğin bir kararında 13. Daire, fiyat belirlemesi iddialarının ispatlanmış sayılabilmesi için

fiyatların bir dış müdahale ile yükselmiş olduğunun “somut ve ciddi verilere” dayalı olarak ortaya konması gerektiğine karar veren Bölge İdare Mahkemesi kararının onanmasına karar vermiştir⁹². Bu karar, gerek ispat standardına yönelik daha eski tarihli DİDDK kararlarının 13. Daire tarafından takip edildiğini teyit etmesi bakımından, gerek de 13. Dairenin eylemin hareket unsurunun yanında netice unsuru bakımından da yüksek bir ispat standardı araması bakımından kanaatimizce önemlidir. Bu kararın giriş kısmında ele aldığımız karinelerin sadece teşebbüslerin hareketlerinin neticelerine ilişkin olduğu bu yüzden de masumiyet karinesini ihlal etmeyeceği yönündeki görüşler bakımından önemli olduğu kanaatindeyiz. Ancak, bu kararın rekabet hukuku ihlallerinin tamamı için uygulanıp uygulanmayacağı tespitinde bulunmak kanaatimizce henüz mümkün değildir. Zira Danıştay örneğin karteller bakımından kartel anlaşmasının varlığının, bu anlaşmanın piyasaya somut etkilerinin ispatlanmasına gerek olmaksızın rekabet ihlali teşkil edeceği yönünde karar vermektedir⁹³.

Kurul içtihatlarında da makul şüphenin ötesinde ispatın uygulandığına işaret eden kararlar görmek mümkündür. Örneğin Kurul 2022 yılında vermiş olduğu bir kararda teşebbüsün yerinde incelemeyi engellediğine ilişkin “somut bir tespit yapılmadığı” gerekçesi ile idari para cezasına hükmedilmemesine karar vermiştir⁹⁴. Keza yine benzer bir uyumsuzlukta Kurul mesaj silme işleminin yapıldığı zamana ilişkin “tereddüt” kalmadığını söylediikten sonra idari para cezasına hükmedilmiştir⁹⁵. Benzer biçimde Kurul verdiği başka bir kararda ihlalin bir yıldan uzun sürdüğüne ilişkin “net bir tespit” yapılmadığı için eylemin bir yıldan kısa sürdüğüne hükmederek cezada bir artışa gitmemiştir⁹⁶. Biz bu ifadelerin de makul

⁹² Danıştay 13. Dairesi, 21.04.2022, 2022/1815 K. Kararın bir incelemesi hakkında bkz. Şahin Ardiyok, ‘Rekabet Kurulu Kararlarının Yargısal Denetiminde Milat: Danıştay 13. Dairesi’nin Henkel Kararı’ (Rekabet ve Regülasyon, 23 September 2021) <<https://www.rekabetregulasyon.com/rekabet-kurulu-kararlarinin-yargisal-denetiminde-milat-danistay-13-dairesinin-henkel-karari/>> s.e.t. 19 Mayıs 2024.

⁹³ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 29.09.2021, 2021/1608 K.

⁹⁴ Rekabet Kurulu, 23.06.2022, 22-28/464-187 K.

⁹⁵ Rekabet Kurulu, 17.06.2021, 21-31/400-202 K., para 19 (Rekabet Kurulu Kararları Arama).

⁹⁶ Rekabet Kurulu, 09.12.2014, 14-49/877-397 K., para 67 (Rekabet Kurulu Kararları Arama).

⁸⁸ Rekabet Kurulu, 01.10.2018, 18-36/584-285 K., para 200 (Lexpera).

⁸⁹ Rekabet Kurulu, 01.10.2018, 18-36/584-285 K., para 59 (Lexpera).

⁹⁰ Rekabet Kurulu, 01.10.2018, 18-36/584-285 K., para 135 (Lexpera).

⁹¹ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 31.05.2021, 2021/1107 K.

şüphenin ötesinde ispata işaret ettiği kanısındayız. Kurulun yine eylemin süresine yönelik yapmış olduğu bir incelemede eylemin tam tarihini belirleyemediği için açıkça gerekçesinde yer vermese de adeta masumiyet karinesini uygulamış ihlalin bir yıldan az süreli olduğuna karar vermiştir⁹⁷.

V. SONUÇ

Rekabet hukukundaki ispat standardı tartışmalarının bir tarafında masumiyet karinesinden doğan korumanın hukuka aykırı biçimde kısıtlanmaması, diğer tarafında ise teşebbüsler üzerinde etkin bir rekabet denetiminin sağlanması vardır. Rekabet otoritelerinin bir rekabet hukuku ihlali ortaya koymak için tatmin etmek zorunda oldukları ispat standardının çok düşük tutulması masumiyet karinesinin hukuka aykırı bir ihlali teşkil edebilecekken, çok yüksek tutulması da etkin bir rekabet hukuku denetimini imkansız kılabilir. Ayrıca ispat standardının konumlandığı yer bireysel hak ve özgürlüklerinin korunmasının ötesinde piyasa aktörlerinin davranış biçimlerine de etki etmektedir. İspat standardının çok düşük tutulması teşebbüslerin aslında rekabete uygun olan davranışlarından da vaz geçmesine ve piyasanın serbestçe gelişim gösterememesine, tersi ise teşebbüslerin rekabete aykırı eylemlerde bulunurken çok daha cesur davranmasına neden olabilir. Bu yüzden her ülke rekabet hukuku uyumsuzlukları için ispat standardını belirlerken Tip-1 ve Tip-2 hataları arasındaki en optimum noktayı bulmaya çalışacaktır. AB rekabet hukuku doktrinindeki baskın görüş rekabet hukuku ihlalleri bakımından ihtimallerin dengesinden ziyade makul şüphenin ötesinde ispat standardına yakın olunması gerektiğini savunmaktadır. ABAD içtihatlarında da bu ispat standardına yakın bir ispat standardının benimsendiğine işaret eden güncel mahkeme kararları bulunmaktadır. Buna karşın ABAD'ın etkin bir rekabet denetimi için Komisyonun yeri geldiğinde çeşitli karinelere başvurarak ispat standardını düşürmesini hukuka uygun bulduğu kararları da mevcuttur. Türk rekabet doktrinindeki baskın görüş makul şüphenin ötesinde ispat standardının uygulanması gereken ispat standardı olduğu kanaatindedir. Danıştay içtihatlarında da yüksek bir ispat standardının benimsendiği hat-

ta bazen doğrudan makul şüphenin ötesinde ispata atıfta bulunulduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu bakımdan Türkiye'de rekabet hukukunun uygulayıcısı konumundaki makamların Tip-2 hatalarını daha çok hoş gördüğü çıkarımında bulunulabilir. Ancak öğretiden farklı olarak Danıştay'ın içtihadının rekabet hukuku ihlalleri bakımından genel bir ispat standardını barındırdığı çıkarımında bulunmak kanaatimizce mümkün değildir. Danıştay; ihlal, birleşme-devralma, muafiyet gibi kararlar arasında ispat standardı bakımından ayırım yapmanın ötesinde, verdiği kararlarda genellikle ihlal teşkil eden eylemin özelliklerini öne çıkartarak ispat standardını belirlemiştir. Bu yüzden, Danıştay'ın henüz rekabet hukuku ihlalleri için genel bir ispat standardı içtihadı geliştirmede, bunun da hukuki güvenilirlik ilkesi bakımından sorunlu olabileceği kanaatindeyiz.

Kanaatimizce rekabet hukukunun geneline uygulanacak genel bir ispat standardı tesis etmeye çalışmak yerinde bir çaba olmayacaktır. Bunun yerine mercilerin hakkında karar verdikleri her konu hakkında (ihlal, birleşme-devralma veya muafiyet gibi) farklı ve öngörülebilir bir ispat standardı belirlemesi daha doğru olacaktır. Örneğin ihlal kararlarında teşebbüslerin masumiyet karinesinden yararlanma haklarının rekabet otoriteleri için ispat standardı çok düşük tutularak aşırı biçimde sınırlandırılmaması gerekir. Ancak birleşme-devralma veya muafiyet gibi kararlar bakımından teşebbüslerin masumiyet karinesi gözetilerek belirlenecek bir ispat standardından yararlandırılmalarına gerek olmadığı kanaatindeyiz. Bununla birlikte rekabet otoritelerinin bütün bu karar türleri bakımından öngörülebilir bir ispat standardını istikrarlı biçimde uygulaması teşebbüslerin adil yargılanma haklarını daha etkin biçimde kullanabilmeleri açısından önemlidir.

İhlal kararları bakımından makul şüphenin ötesinde bir ispat standardının benimsenmesinin özellikle Tip-1 hatalarının ekonomiye olumsuz etkileri göz önüne alındığında önemli olduğu kanaatindeyiz. Bu yüzden rekabet otoriteleri bir teşebbüse iddia edilen bir rekabet ihlali için ceza vermeden önce teşebbüsün söz konusu ihlali işlemiş olma ihtimalinin, işlememiş olma ihtimalinden daha fazla olduğunu ispatlamakla yetinmemelidir.

⁹⁷ Rekabet Kurulu, 16.01.2020, 20-04/47-25 K., para 225 (Rekabet Kurulu Kararları Arama).

KAYNAKÇA

- Ardıyok Ş, 'Rekabet Kurulu Kararlarının Yargısal Denetiminde Milat: Danıştay 13. Dairesi'nin Henkel Kararı' (*Rekabet ve Regülasyon*, 23 September 2021) <<https://www.rekabetregulasyon.com/rekabet-kurulu-kararlarinin-yargisal-denetiminde-milat-danistay-13-dairesinin-henkel-karari/>> s.e.t. 19 May 2024.
- Bengtsson C, Carpi Badia JM and Kadar M, 'Mergers' in Jonathan Faull, Ali Nikpay and Deirdre Taylor (eds), *Faull & Nikpay: the EU law of competition* (Third edition, Oxford University Press 2014).
- Bronckers M and Vallery A, 'No Longer Presumed Guilty? The Impact of Fundamental Rights on Certain Dogmas of EU Competition Law' (2011) 34 *World Competition* 535.
- Broulík J, 'Predictability: A Mistreated Virtue of Competition Law' [2023] *Journal of Antitrust Enforcement* 1.
- Budak AC, 'AT Konsey ve Komisyonunun Yeni Rekabet Tüzükleri ve Rekabet Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler Işığında Delillerin Toplanması ve İspat', *Perşembe Konferansları* (Rekabet Kurumu 2004) <<https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/persembe-konferanslari-yayinlari/perskonfyyn10.pdf>>.
- Can B, 'Rekabet Hukukunda Kartellere İlişkin İspat Standardı' (Uzmanlık Tezi, Rekabet Kurumu 2012) <<https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/uzmanlik-tezleri/136-pdf>>.
- Canbeyli A and Serter S, 'Rekabet Hukukunda İspat Standardı: Temel Prensipler ve Güncel Uygulama Eğilimleri' in Kerem Can Şanlı and Dilan Alma (eds), *Uygulamalı Rekabet Hukuku Seminerleri 2020* (1. baskı, On İki Levha Yayıncılık 2021).
- Colomo PI, 'The Commission Sends Amazon an SO: The Rise of Common Carrier Antitrust' (2020) <<https://chillingcompetition.com/2020/11/10/the-commission-sends-amazon-an-so-the-rise-of-common-carrier-antitrust/>>.
- Ezrachi A, *EU Competition Law: An Analytical Guide to the Leading Cases* (Seventh edition, Hart 2021).
- Faull J and others, 'Article 101' in Jonathan Faull, Ali Nikpay and Deirdre Taylor (eds), *Faull & Nikpay: the EU law of competition* (3rd ed, Oxford University Press 2014).
- Fernández C, 'Presumptions and Burden of Proof in EU Competition Law: The Intel Judgment' (2019) 10 *Journal of European Competition Law & Practice* 448.
- Fountoukakos K and Puech-Baron C, 'Towards a Higher Standard of Proof and a More Interventionist Judicial Review in Antitrust Cases Involving Complex (Economic) Assessments Following *CK Telecoms*?' (2020) 11 *Journal of European Competition Law & Practice* 460.
- Gippini-Fournier E, 'The Elusive Standard of Proof in EU Competition Cases' (2010) 33 *World Competition* 187.
- Gürkaynak G and others, 'Türk Rekabet Hukukunda Uyumlu Eylemlerin İspatı Odaklı İspat Tartışmaları' [2011] *Rekabet Dergisi* 75.
- Hovenkamp H, 'The Pleading Problem in Antitrust Cases and Beyond' [2010] *Iowa Law Review Bulletin* <https://scholarship.law.upenn.edu/faculty_scholarship/1811>.
- Kelvin Hiu Fai Kwok, 'The Standard of Proof in Civil Competition Law Proceedings' (2016) 132 *Law Quarterly Review* 541.
- Kornezov A, 'Judicial Review of Commission Decisions and Judicial Protection' in Ekaterina Rousseva (ed), *Eu antitrust procedure* (First edition, Oxford University Press 2020).
- 'Kurul Kararlarının Kapsam, Nitelik ve Sonuçlarına Göre Dağılımı-1 (Ocak-Aralık 2023)' (Rekabet Kurumu 2023) Karar İstatistikleri <<https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/2023-yili-karar-istatistikleri-20240125134258896.pdf>>.
- Mungan MC and Wright J, 'Optimal Standards of Proof in Antitrust' (2022) 71 *International Review of Law and Economics* 106083.
- Parret L, 'Sense and Nonsense of Rules on Proof in Cartel Cases' [2008] TILEC Discussion Paper No. 2008-004 <<https://papers.ssrn.com/abstract=1088959>> s.e.t. 12 May 2024.
- Ritter C, 'Presumptions in EU Competition Law' (2018) 6 *Journal of Antitrust Enforcement* 189.
- Ritter L and Braun WD, *European Competition Law: A Practitioner's Guide* (3rd edn, Kluwer Law Internat 2005).
- Volpin C, 'The Ball is in Your Court: Evidential Burden of Proof and the Proof-Proximity Principle in EU Competition Law' (2014) 51 *Common Market Law Review* 1159.
- Whish R and Bailey D, *Competition Law* (10th ed, Oxford University Press 2021).
- Wils WPJ, *Principles of European Antitrust Enforcement* (Hart Publishing 2005).
- Yeung J and Yeung AC, 'The Neglected Nexus between Competition Law and Human Rights: Standard of Proof for Pecuniary Penalties' (2021) 41 *Legal Studies* 336.
- A Ahlström Osakeyhtiö and others v Commission of the European Communities* [1993] ECJ Joined cases C-89/85, C-104/85, C-114/85 C-116/85 C-117/85 C-125/85 to C-129/85.

- Aalborg Portland A/S (C-204/00 P), Irish Cement Ltd (C-205/00 P), Ciments français SA (C-211/00 P), Italcementi - Fabbrica Riunite Cemento SpA (C-213/00 P), Buzzi Unicem SpA (C-217/00 P) and Cementir - Cementerie del Tirreno SpA (C-219/00 P) v Commission of the European Communities* [2004] ECJ Joined cases C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P C-213/00 P C-217/00 P C-219/00 P.
- ABB Ltd and ABB AB v European Commission* [2019] ECJ Case C-593/18 P.
- Bell Atlantic Corp v Twombly* [2007] Supreme Court of The United States No. 05-1126.
- BPB plc v Commission of the European Communities* [2008] GC Case T-53/03.
- Case of a Menarini Diagnostics S.r.l v Italy* [2011] ECtHR Application no. 43509/08.
- Case of Engel and others v the Netherlands* [1976] ECtHR Application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72.
- CK Telecoms UK Investments v Commission* [2020] GC (First Chamber, Extended Composition) T-399/16 RENV.
- Commission v CK Telecoms UK Investments* [2023] ECJ C-376/20 P.
- Compagnie Royale Asturienne des Mines SA and Rheinzink GmbH v Commission of the European Communities* [1984] ECJ Joined cases 29/83 and 30/83.
- Dresdner Bank AG and Others v Commission of the European Communities* [2006] GC Joined cases T-44/02 OP, T-54/02 OP, T-56/02 OP T-60/02 OP T-61/02 OP.
- 'Eturas' UAB and Others v Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba* [2016] ECJ Case C-74/14.
- Fuji Electric Co Ltd (anciennement Fuji Electric Holdings Co Ltd) v European Commission* [2011] GC Case T-132/07.
- Hoffmann-La Roche & Co AG v Commission of the European Communities* [1979] ECJ Case 85/76.
- HSBC Holdings plc and Others v European Commission* [2019] GC Case T-105/17.
- HSBC Holdings plc and Others v European Commission* [2023] ECJ Case C-883/19 P.
- Hüls AG v Commission of the European Communities* [1999] ECJ Case C-199/92 P.
- In Re: Flat Glass Antitrust Litigation (MDL No 1200)* [2004] United States Court of Appeals, Third Circuit No. 03-2920.
- International Confederation of Societies of Authors and Composers (CISAC) v European Commission* [2013] GC Case T-442/08.
- Matsushita Electrical Industrial Co, Ltd v Zenith Radio Corp* [1986] US Supreme Court No. 83-2004.
- Montecatini SpA v Commission of the European Communities* [1999] ECJ Case C-235/92 P.
- Nichicon Corporation v European Commission* [2023] ECJ Case C-757/21 P.
- Nippon Chemi-Con Corporation v European Commission* [2023] ECJ Case C-759/21 P.
- Opinion of Advocate General Kokott delivered on 19 February 2009 T-Mobile Netherlands BV, KPN Mobile NV, Orange Nederland NV and Vodafone Libertel NV v Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit (ECJ).*
- Schindler Holding Ltd and Others v European Commission* [2013] ECJ Case C-501/11 P.
- Silec Cable and General Cable Corp v European Commission* [2019] ECJ Case C-599/18 P.
- The Goldman Sachs Group Inc v European Commission* [2021] ECJ Case C-595/18 P.
- Theatre Enterprises v Paramount Distributing* [1954] US Supreme Court No. 19.
- Toys Us Inc V Federal Trade Commission* [2000] United States Court of Appeals, Seventh Circuit No. 98-4107.
- United Brands Company and United Brands Continentaal BV v Commission of the European Communities* [1978] ECJ Case 27/76.
- Volkswagen AG v Commission of the European Communities* [2000] GC Case T-62/98.
- Volkswagen AG v Commission of the European Communities* [2003] ECJ Case C-338/00 P.
- Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings 2016.
- Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union 2012 (OJ C).

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan etmektedir. Aksi bir durumun tespiti halinde Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi (TFM) hiçbir sorumluluğu kabul etmemektedir. Sorumluluk, çalışmanın yazarlarına aittir.

Katkı Oranı Beyanı: Söz konusu çalışmanın hazırlanması ve yazımı aşamasında yazarların katkı oranı %50'dir.

Varsa Destek ve Teşekkür Beyanı: Yoktur.

Çatışma Beyanı: Yoktur.

Ethics Statement: *The authors declares that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, TFM does not have any responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.*

Contributions Statement: *Authors have contributed 50%-50% into preparing and writing this study.*

Statement for Support and Appreciation If Any: *None.*

Statement for Conflict of Interest: *None.*